

Zpravodaj Československého sdružení uživatelů TeXu

Tomáš Hála

Komentář k nové revizi normy ČSN ISO 690 - Pravidla pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů

Zpravodaj Československého sdružení uživatelů TeXu, Vol. 23 (2013), No. 2, 107–112

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/150220>

Terms of use:

© Československé sdružení uživatelů TeXu, 2013

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ*:
The Czech Digital Mathematics Library <http://dml.cz>

Komentář k nové revizi normy ČSN ISO 690 – Pravidla pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů

TOMÁŠ HÁLA

Abstrakt

Článek komentuje revizi ČSN ISO 690 z března 2011, normy pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů. Zabývá se významnými změnami oproti dosavadní revizi, upozorňuje na nejasná místa a opomenuté chyby.

Klíčová slova

ČSN ISO 690:2011, bibliografické citace, bibliografické odkazy

1. Úvod

Bibliografické citace se dosud řídily pravidly stanovenými dvojicí norem, ČSN ISO 690 z prosince 1996 (tištěné zdroje) a ČSN ISO 690-2 z ledna 2000 (elektronické zdroje).

Od března 2011 byl obsah těchto dvou dokumentů sloučen a nahrazen novou normou ČSN ISO 690 s názvem Pravidla pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů. Norma byla přijata překladem mezinárodní normy ISO 690 z roku 2010, která nahrazuje vydání ISO 690:1987 a ISO 690-2:1997.

Cílem tohoto textu není provést podrobný rozbor celého znění normy, ale upozornit čtenáře na významnější oblasti, na které je potřeba pamatovat při sestavování citací.

2. Předmět a obsah normy

Normu lze použít pro všechny bibliografické odkazy a citace všech druhů informačních zdrojů (např. monografie, periodika, příspěvky, patenty, kartografické dokumenty, tiskoviny, fotografie, grafická a audiovizuální díla a filmy). Norma nemá být použita při citaci legislativních dokumentů¹ ani na počítačově generovaných citacích.

¹K legislativním dokumentům norma dodává, že tyto mají své vlastní normy, ale v textu normy není na tyto další normy odkaz.

Po poměrně málo přínosném seznamu pojmů a definic a po základních principech tvorby citací následuje kapitola s názvem „Prvky bibliografických citací“, jejímž obsahem jsou poznámky ke zdrojům citací, transliteraci, zkratkám, interpunkci, typografii a pořadí údajů. Jednotlivým „skutečným“ prvkům citací, zde nazývanými údaji, jsou pak věnovány následující samostatné kapitoly.

Norma nerozebírá, jak tomu bylo v minulosti, bibliografické citace jednotlivých druhů dokumentů, ale zabývá se především jednotlivými prvky (údaji), z nichž se citace skládají.

Text normy uzavírá popis odlišností pro specifické kategorie informačních zdrojů (kap. 15), kam norma řadí:

- elektronické informační zdroje nebo jejich části a příspěvky v nich;
- počítačový program;
- audiovizuální dokumenty;
- kartografické dokumenty;
- filmy, videa, televizní vysílání;
- grafická díla;
- hudbu;
- patenty a
- zprávy vydávané v řadách, normy a podobné publikace.

V textu normy je dostatek příkladů k jednotlivostem, celistvých příkladů je však málo. Pouze informativní příloha C obsahuje soubor příkladů bibliografických citací jednotlivých druhů dokumentů. V důsledku převzetí normy překladem zde bohužel nenalezneme příklady citací českých dokumentů, což v předchozí revizi řešila tzv. národní příloha.

3. Zásady tvorby bibliografické citace

Norma (kap. 3) uvádí několik zásad, kterými se má tvůrce citace řídit. V první řadě mají informace obsažené v bibliografické citaci jasně identifikovat citovaný dokument a měly by odrážet určitou jednotku (výtisk) nebo instanci (verzi) citovaného dokumentu. U elektronických dokumentů, které se mohou v čase proměňovat, je potřeba určit konkrétní citovanou verzi včetně data, kdy byl dokument v on-line verzi k dispozici (zásada jednoznačnosti).

Měla by být určena vhodná úroveň přesnosti citací s ohledem na účel citace a využití citovaných dokumentů (zásada účelnosti). Jedná se o rozhodnutí, zda citovat dokument jako celek nebo jeho určité části.

Dále by údaje v bibliografické citaci měly být přebírány přímo z citovaného dokumentu (zásada původnosti).

4. Pořadí prvků v bibliografické citaci

Pořadí údajů se oproti dosavadním zvyklostem nemění: Jako první údaj se uvádějí jména tvůrců (dříve nazývané údaj o primární odpovědnosti). Následuje název díla, doplněný případně označením typu nosiče v případě elektronických zdrojů a údajem o vydání. Dále se uvádí nakladatelské informace (místo a vydavatel), následované datem vydání. Zde (kap. 4.5) však není patrné, jestli údaj o datu patří k nakladatelské informaci, nebo se jedná o samostatný údaj, neboť odrážky jsou vysázeny chybně.

Následuje název edice, pokud je k dispozici, číslování v rámci popisované jednotky, v případě potřeby standardní identifikátor(y) a dostupnost, přístup nebo umístění informací. Poslední uváděná položka – dodatečné všeobecné informace – však podle tabulek v příloze B může být umístěna kdekoliv v bibliografické citaci.

Informativní příloha B na rozdíl od kapitoly 4.5 předpokládá možnost uvádět rok hned za autorem, jsou-li používány odkazy se jménem a rokem. Podle dikce kapitoly 4.5 by se však mělo jednat o méně obvyklý způsob.

5. Styl citací a odkazů

Norma přímo uvádí, že nepředepisuje konkrétní styl odkazů nebo citací. Zároveň však doporučuje, aby všechny bibliografické citace byly sázeny jednotným způsobem (zásada konzistence).

Norma doporučuje oddělení každého prvku od následujících prvků interpunkcí nebo změnou řezu písma. Je zajímavé, že zde jsou prvky normy nazývány prvky a nikoliv údaji (srv. s kap. 2 tohoto textu).

V normě použitý jednotný styl má sloužit ke zdůraznění významu. Odhlédneme-li od nepřesností, o nichž bude pojednáno dále, norma sama udává, že se jedná čistě o ilustrativní schéma, které není součástí doporučení.

Toto sdělení je velmi podstatné, protože tedy záleží (pouze) na úpravci textu, jakým způsobem vysází bibliografické citace. Z tohoto důvodu nelze normu, resp. jí užitou úpravu bibliografických citací považovat za tzv. *citační styl*, jak je občas mylně uváděno.

6. Údaje doplňované tvůrcem citace

Norma doporučuje odlišovat údaje nenacházející se v původním zdroji a doplňované tvůrcem citace z jiných zdrojů tak, že tyto doplňované údaje budou uvedeny v hranatých závorkách (kap. 4.1.2). Tím se norma shoduje s běžnými pravidly (ISBD), která jsou závazná pro knihovny při pořizování katalogizačních záznamů.

Hranaté závorky byly už předchozí revizí užívány k označení typu média²

²Současná revize normy používá souběžně pojmy *médiium* a *nosič*.

či typu díla u elektronických dokumentů (př. [CD-ROM], [databáze], [on-line]) a k vyznačení data citování (př. [cit. 2012-01-31]).

Původní zkratka „cit.“ je v aktuální revizi nahrazena zkratkou „vid.“ (viděno) uvozující datum citování, přičemž dle normy se má jednat o datum otevření elektronického informačního zdroje. Autor tohoto článku považuje původní zkratku „cit.“ za přesnější nejen věcně, ale i terminologicky, neboť sama norma v kapitole 15.2.5 hovoří o datu *citování*.

Současná revize uvádí i další případy, kdy je vhodné údaje uvádět v hranatých závorkách:

- doplňky k jménům sloužící k rozlišení autorů se stejným jménem (kap. 5.2.3);
- skutečné jméno autora, jehož dílo vyšlo pod pseudonymem (kap. 5.5);
- sídlo korporace pro odlišení korporací majících stejný název (kap. 5.3.2);
- je-li uveden rok vydání jiného než křesťanského kalendáře (kap. 9.3.2);
- chybějící datum vydání (kap. 9.3.4);
- doplněný rozsah při citaci celého díla, např. u hudebnin (kap. 10.2);
- použitá technologie u audiovizuálních, grafických a podobných děl, např. [film], [akvarel] (kap. 15.6.1, 15.7.1).

Podobná situace nastává také u názvů seriálových publikací, pokud se tyto shodují. Norma uvádí jako příklad dvojici časopisů „Natura (Amsterdam)“ a „Natura (Bucharest)“. Zde však – bez dalšího vysvětlení – je místo vydávání jako rozlišující údaj uvedeno v kulatých závorkách (kap. 6.3.1). Jedná se pravděpodobně o analogii s knihovnickými pravidly, kde kulaté závorky slouží k uvádění vysvětlujících poznámek, zatímco hranaté k doplňkům citací. Do hranatých závorek se podle knihovnických pravidel vkládají také tvůrcem citace provedené opravy údajů, které byly v původním díle chybně uvedeny. Norma však pro zjednodušení připouští i užití správného údaje z jiného místa dokumentu (kap. 4.1.1).

7. Další nejasná místa a nepřesnosti

Norma uvádí, že jméno prvního z tvůrců by mělo vyhovovat abecednímu uspořádání seznamu (obrácené pořadí, tj. příjmení jako první), zatímco pro druhého a dalšího autora se má použít pořadí přímé (tj. jméno jako první), přičemž takto se má postupovat, „pokud je to žádoucí“. Jednak není jasné, kdy je tento způsob *žádoucí*, jednak při požadavku na řazení citací podle příjmení autorů se mezi příjmení autorů dostávají jména autorů, tedy méně významné údaje.

Podobně, jako tomu bylo u časopisů *Natura* (viz výše), bývají doplňovány názvy vyšších geografických celků jako vysvětlující údaj k místu vydání. Srovnáme-li příklad 1 v kap. 6.4 s příkladem 3 v kap. 15.1, zjistíme, že bez bližšího vysvětlení je v prvním případě k městům Pasadena a Palo Alto doplněna informace

o státu California ([CA]), zatímco v případě druhém u města Bethesda následuje za čárkou plný název státu. Přitom dle ISBD by měly být použitý spíše kulaté závorky.

Nekonzistentní je také používání zkratk, označujících absenci některého prvku. Srovnajme situaci citování díla, u něhož není uveden nakladatel, s případem díla neobsahujícího rok vydání. Norma pro chybějící název nakladatele použila zavedenou zkratku [s. n.] (příl. C.15.2, př. 3) odvozenou z latinského *sine nomine*, zatímco chybějící rok je nahrazen zkratkou českou [b. r.] – *bez roku* (kap. 9.3.4), přičemž pro oba případy existují jak zkratky české, tak latinské (b. n., s. a., *sine anno*).

8. Typografické a jazykové chyby

I přesto, že se jedná o státní technickou normu, zůstalo v publikovaném textu mnoho zbytečných typografických chyb. Nejmarkantnějším problémem je sazba intervalů, kdy se zcela chaoticky střídají spojovníky a pomlčky: ze začátku v kap. 5.1 (př. 1) je použit nesprávně spojovník, poté v kap. 6.1.6 (př. 1), 6.1.7 (př. 2), 6.3.3 (př.), 6.4 (př. 6) nalezneme v textu normy správná užití pomlčky, načež v kap. 9.3.6 až 10.3 (s. 19) se všude nachází spojovník, vystřídáný na s. 20 a 24 pomlčkou. V přílohách pak výrazně převládá chybné užití spojovníku.

Iniciály osobních jmen jsou sázeny bez mezer, ačkoliv v češtině mezera za tečky patří (kap. 5.2.1; C.P.E., H.W. vs. C. P. E., H. W.). Mezery chybí rovněž v zápisech dalších zkratk:

- Op.5 vs. Op. 5 (kap. 6.1.6, př. 2), přitom za další zkratkou „no.“ v témže příklad je již mezera uvedena;
- b.r. vs. b. r. (kap. 9.3.4);
- [7s] vs. [7 s.] (kap. 10.2, př. 4).

Další chybějící mezera mezi slovy „National“ a „Information“ (kap. 15.10, př. 2) navíc ilustruje nevhodnost použitého bezpatkového fontu³ – písmena „l“ a „I“ mají v nízkém stupni nerozlišitelný vzhled.

Z dalších nepříjemných nedostatků uvedme například chybu ve shodě podmětu s přísudkem (kap. 14.4), tečku za závorkou namísto uvnitř závorky (poslední věta textu kap. 5.4.3) či tečku nepatřící za zkratku cca (kap. 9.3.4). Správně by se také mělo psát „formát A5“, ne „A5 formát“ (kap. 14.3).

³CSTUG se před časem snažil o nápravu, když navrhoval Úřadu pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví změnu bezpatkového fontu na patkový. Nebyl však úspěšný.

9. Závěr

Cílem normy bylo informovat odbornou veřejnost o obsahu mezinárodní normy ISO 690, což bylo bezesporu splněno. Na druhou stranu však nelze říci, že by norma byla zpracována vyčerpávajícím způsobem a kvalitně. Kromě velkého množství typografických chyb zůstala v textu také různá nejednoznačná místa, která musí tvůrce citace – ať již autor, nebo vydavatel – upravit, upřesnit či alespoň rozhodnout. Je však potřeba mít na paměti, že některé problematické oblasti pramení ze skutečnosti, že revize této normy z roku 2011 byla přijata překladem.

Proto v případě této revize normy bude určitě potřeba jak výkladců textu normy, tak tvůrců citačních stylů, neboť – jak bylo vysvětleno – tato norma sama o sobě nemůže sloužit jako citační styl.

Literatura

ČSN ISO 690 : *Bibliografické citace. Obsah, forma, struktura*. 1. vyd. Praha: Český normalizační institut, 1996, 32 s.

ČSN ISO 690 : *Informace a dokumentace – Pravidla pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů*. 1. vyd. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2011, 39 s.

ČSN ISO 690-2 : *Bibliografické citace. Elektronické dokumenty nebo jejich části*. 1. vyd. Praha: Český normalizační institut, 2000, 24 s.

ISBD(ER) : *Mezinárodní standardní bibliografický popis pro elektronické zdroje*. 2. rev. vyd. vyd. Praha: Národní knihovna, 1998. 40 s. ISBN 80-7050-325-4.

Summary: Comments to New Revision of ČSN ISO 690 – Guidelines for Bibliographic References and Citations to Information Resources

The paper describes the revision of ČSN ISO 690 (March 2011) Bibliographic references and bibliographic citations of information resources. It deals with important changes in comparison with the old revision, warns on unclear points and remaining mistakes.

Key words: ČSN ISO 690:2011, bibliographic references, bibliographic citations

*thala@mendelu.cz,
Mendelova univerzita v Brně, Provozně ekonomická fakulta,
ústav informatiky, Zemědělská 1, CZ 613 00 Brno,
KONVOJ, spol. s r. o., Bystřínova 4, 612 00 Brno, konvoj@konvoj.cz*